

О.В. Михайличенко

*Сумський державний
педагогічний університет*

РОЗВИТОК І ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МУЗИКАНТА

У статті йдеться про психолого-педагогічні особливості формування особистості музиканта з точки зору загальних підходів до проблеми формування особистості в умовах суспільного життя.

Opening of essence of process of forming of personality of musician is the purpose of the dandy article from point of general pedagogical approaches to the problem of forming of personality in the conditions of public life.

За твердженням видатного російського педагога К.Д. Ушинського, якщо педагогіка хоче виховати людину в усіх відношеннях, то вона повинна пізнати її також у всіх відношеннях. Щоб правильно виховувати, треба знати, що така людина, як вона розвивається.

Метою статті є розкриття сутності процесу формування особистості майбутнього музиканта з точки зору загальнопедагогічного підходу до проблеми формування особистості в умовах суспільного життя.

Згідно з класичною філософською думкою існують дві концепції розвитку: одна – метафізична, розвиток розуміється як механістичний процес; інша – діалектична, що розглядає його як процес подолання суперечностей, заперечення існуючого новим та переходу кількості в якість.

З погляду метафізики розвиток людини з дитинства є збільшенням або зменшенням, простим розгортанням, поступовим дозріванням усього того, що закладено від природи, простим кількісним наростанням, що виключає можливість новоутворення. Дитина, з'явившись на світ, уже несе у згорнутому вигляді всі форми майбутнього психічного життя. Така концепція не створює перспективи для набуття людиною якостей, які вона змогла б набути завдяки власним бажанням або відповідним обставинам.

Діалектична концепція дає ключ до “саморуху” всього існуючого, до “стрибків”, до перетворення на протилежність, до знищення старого і виникнення нового. На противагу метафізиці вона розглядає процес розвитку дитини не як просте розгортання закладених від природи властивостей, а як їхнє постійне перетворення й ускладнення, що настають закономірно в результаті накопичення кількісних змін, що приводять до змін якісних.

Якщо, наприклад, дитина не вмiла говорити і раптом сказала перше слово, посміхнулася, зробила перший крок, прочитала перше слово і таким

чином набула закладених природою якостей і не більше, – усе це стрибки в нову якість, але з точки зору метафізичної. За таким розвитком усі люди були б однаковими, відрізнялися б одне від одного тільки біологічними ознаками.

А насправді ж людина, пройшовши такий самий шлях розвитку, завжди набуває якостей, які відрізняють її як особистість, тобто не тільки як біологічну субстанцію (ізолюваний від суспільства індивід), а людину, усі властивості якої є не що інше, як відбиток обставин життя, що створюються за певних соціально-історичних умов незалежно від її волі і свідомості [2].

Усякий прояв життя індивіда є проявом і твердженням громадського життя.

У людській особистості завжди втілюються дві засади – природна і суспільна. Особистість – не мертвий зліпок суспільних відносин, а живий та активно чинний соціальний організм, який володіє свідомістю. Особистість – це неповторна комбінація узятих в єдності антропологічних і соціально-психологічних характеристик людини. Особистість поєднує соматичну структуру, тип нервової системи, пізнавальні, емоційні і вольові процеси, потреби і спрямованість, що виявляються в переживаннях, судженнях, вчинках і діях.

В особистості як цілісній системі одні структурні елементи можуть домінувати, тоді як інші – гальмуватися залежно від вимог дійсності, завдань, що вирішує людина в ситуації, в якій вона перебуває, тощо. Структуру особистості треба розглядати не взагалі, а в генезисі, у зв'язку з конкретно сформованими умовами життя і виховання.

Особистість людини є результат складної дії і взаємодії численних чинників. Одні з цих чинників діють незалежно від волі і свідомості людей. До них належать біологічні прояви природи людини.

Інші чинники, що сприяють формуванню особистості людини, більшою або меншою мірою залежать від волі і свідомості людей. Це суспільні та моральні відносини, зумовлені особливостями громадського життя за певних суспільних умов, в яких проживає людина.

Третя група чинників припускає спрямоване формування особистості, тобто виховання. Якісна своєрідність виховання полягає в тому, що вихователь свідомо ставить визначену мету і, прагнучи досягти її, застосовує певні засоби, які породжують здійснення поставленої мети.

Отже, формування особистості – це дія сукупності чинників – об'єктивних і суб'єктивних, природних і суспільних, внутрішніх і зовнішніх, незалежних і залежних від волі і свідомості людей, що діють відповідно до

визначених цілей із застосуванням визначених засобів.

Біологічні чинники. Формування особистості – складний, багатозначний процес, що виступає у вигляді анатомо-фізіологічного, психічного і соціального становлення людини, який визначається внутрішніми і зовнішніми природними і суспільними умовами. Розвиток людини, як і всіх живих організмів, пов'язаний з дією чинника спадковості.

Людина від народження має певні органічні задатки, що відіграють істотну роль у розвитку різних сторін особистості, особливо таких, як динаміка психічних процесів, емоційна сфера, види обдарованості. Не кожний може стати митцем, а лише той, у кому сидить митець.

У процесі тривалої еволюції, шляхом дії законів спадковості, мінливості і природного добору розвилася складна тілесна організація людини. Завдяки спадковості нащадкам передавалися основні біологічні ознаки, властивості людини як виду. Матеріальними носіями спадковості є гени.

Відповідно до законів передачі спадкової інформації (їх вивчає генетика) люди успадковують анатомічну будову, характер обміну речовин і фізіологічного функціонування, тип нервової системи.

Біологи вважають, що кількість можливих комбінацій людських генів з їхніми можливими мутаціями навряд чи більша, ніж кількість атомів у всесвіті. Не було, немає і не буде двох спадково ідентичних людей.

І все ж таки процес розвитку особистості не є простим розкриттям і розгортанням біологічного фонду. Уже Дарвін показав, що розвиток живих організмів відбувається через боротьбу спадковості і пристосування до умов життя, через успадкування старих і засвоєння нових ознак. Раніше науковці вважали, що гени незмінні, відрізняються абсолютною стійкістю. Нині твердо встановлена мінливість спадкових структур клітини. Мінливість, як і спадковість, становить одну з корінних властивостей організму.

Незважаючи на велике значення спадковості, її вплив все ж таки опосередкований системою виховання і соціального впливу. Поведінка людини, як визначав І.П. Павлов, обумовлена не тільки природженими властивостями нервової системи, але й залежить від постійного виховання й навчання в широкому розумінні цих слів.

Людина одержує від природи не готові психічні властивості, а функціональні можливості, природні потенції виникнення і розвитку певних якостей. Особливості нервової системи людини не визначають майбутніх форм поведінки, але створюють передумови, завдяки яким легше формуються одні з них, складніше – інші.

Механізм спадковості можна спостерігати в передачі фізичних особливостей людини і щодо простих психічних властивостей. У формуванні складних психічних властивостей (якостей розуму, характеру, поглядів, мотивів діяльності тощо) головну роль відіграють умови життя і виховання.

Соціальні чинники. Людина розвивається як особистість під впливом навколишнього середовища. У поняття “середовище” входить складна система зовнішніх обставин, необхідних для життя і розвитку людського індивіда. До цих обставин відносяться як природні, так і суспільні умови його життя.

Людина від народження є не просто біологічною істотою. За своєю природою вона спроможна до соціального розвитку, перші ознаки якого з'являються вже в ранньому віці (виникнення потреби в спілкуванні, успіхи в оволодінні мовою та ін.).

У взаємодії особистості і середовища треба враховувати два вирішальні моменти: 1) характер впливу обставин життя на особистість; 2) активність особистості, що впливає на обставини з метою підпорядкування їх своїм потребам та інтересам.

Людина відносно середовища є активною силою, частиною середовища і може по-своєму його перетворювати. Існує теза про те, що “обставини тією ж мірою творять людей, якою люди творять обставини”. Отже, вступаючи у співвідношення з навколишнім світом, дитина не пасивно пристосовується до нього, а активно освоює його в специфічних людських умовах життя.

Не все, що оточує людину, є дійсним середовищем його розвитку. Для кожної людини створюється неповторна і суто індивідуальна ситуація розвитку, що ми називаємо середовищем найближчого оточення.

Середовище найближчого оточення називають мікросередовищем.

Мікросередовище – це частина соціального середовища, що складається з таких елементів, як сім'я, школа, друзі, ровесники, близькі люди.

Макросередовище – це сукупність суспільних відносин, в яких людина живе і діє.

У мікросередовищі та макросередовищі є явища позитивні й негативні, прогресивні й консервативні. Особистість формується, не тільки засвоюючи досвід навколишнього середовища, але й чинячи йому опір. У зв'язку з цим постає важлива соціально-педагогічна проблема: виховуючи в людині готовність до правильного розв'язання внутрішніх мотиваційних конфліктів, що виникають у неї, необхідно здійснювати науково обгрунтовану педагогізацію середовища, коригувати виховуючий вплив середовища.

Чинники спеціального спрямування (виховання). Середовище несе людині здебільшого неорганізовані впливи, що діють стихійно і нецілеспрямовано. Тому покладатися на вплив тільки одного середовища (навіть позитивного) недоцільно. Це привело б до довільного розвитку особистості в загальному потоці стихійних, неорганізованих впливів життя, різноманітних середовищних сфер.

Відносини, в які вступає людина із середовищем, завжди опосередковані дорослими людьми. Кожний новий щабель у розвитку особистості є одночасно новою формою зв'язку дитини з дорослими. Ось чому виховання (тобто вплив дорослих) є головним, винятково глибоким і діючим чинником формування особистості.

Там, де є виховання, враховуються рушійні сили розвитку, вікові й індивідуальні особливості людини. Там, де є виховання, на повну потужність використовуються позитивні впливи середовища. Там, де є виховання, послаблюються негативні впливи середовища, у дітей формується моральна стійкість проти несприятливих впливів середовища. Там, де є виховання, досягається єдність й узгодженість усіх ланок, що впливають на людину (школа, сім'я, громадські установи, громадськість). Там, де є виховання, дитина раніше спроможна до самовиховання. З виникненням цього нового суб'єктивного чинника дитина стає співучасником вихователя.

Стверджуючи вирішальну роль виховання в розвитку і формуванні особистості, видатний педагог ХХ ст. А.С. Макаренко писав: “Я впевнений у цілком безмежній могутності виховного впливу. Я впевнений, якщо людина погано вихована, то в цьому винятково винні вихователі. Якщо дитина гарна, то цим вона теж зобов'язана вихованню” [1].

Розвиток особистості відбувається через власну діяльність дитини з освоєння дійсності. Тому виховання припускає організацію життя і діяльності дітей. У процесі ігрової, навчально-пізнавальної, трудової, спортивної, художньої, технічної й інших видів діяльності в міру постійного їхнього збагачення й перетворення, на основі спілкування з людьми дитина переходить від імітації як найбільш простого прояву активності до самостійних засобів діяльності, творчої активності, самовиховання.

Виховання визначає розвиток людини й водночас залежить від розвитку, виходить із нього.

Які основні закономірності впливають з аналізу чинників розвитку й формування особистості й колективу?

У найбільш загальному вигляді формування особистості дитини можна визначити як процес соціалізації, тобто засвоєння індивідом соціального

досвіду. Особистість у повному розумінні слова починається тоді, коли з усього соціально-психологічного матеріалу, що став особистим надбанням індивіда, формується певна організована система, що відзначається індивідуальністю, відомою автономією, спроможністю до саморегуляції, вибірковим ставленням до соціального середовища. Залишаючись суспільною істотою, людина водночас є деяким особливим індивідом із своїми внутрішнім світом, особливими психологічними якостями і властивостями. На кожному рівні розвитку дитина, посідаючи певне місце в системі доступних їй суспільних відносин, виконує визначені їй функції. Опановуючи необхідні для цього виконання знання, суспільно визначені норми і правила поведінки, дитина формується як суспільна істота, як особистість. Формування особистості є розширенням кола відносин дитини з дійсністю, поступовим ускладненням форм організації діяльності і спілкування з людьми.

На певному етапі розвитку особистості починають діяти особистісні сили її вдосконалення, що позначаються як саморегуляція, самосвідомість та самовиховання.

Підготовка музичних кадрів передбачає комплекс педагогічних заходів, зміст яких визначається рівнем музичної освіти. Але кожний рівень (елементарний, середній, вищий) має спільні чинники, які характеризують певні якості музичного розвитку особистості.

За твердженням відомої української дослідниці проблем естетичного виховання професора О.П. Рудницької, ці чинники визначаються у процесі діагностики художнього розвитку особистості в контексті проведення науково-педагогічних досліджень [3].

Вона їх умовно поділяє на три групи: чинники ціннісних орієнтацій; чинники оцінки художніх явищ; чинники самооцінки особистого ставлення до художніх явищ.

Ціннісні орієнтації, естетичні оцінки та самооцінки тісно пов'язані між собою як цілісне функціональне утворення й у сукупності визначають загальний рівень музично-естетичного розвитку особистості.

Чинники ціннісних орієнтацій особистості спрямовані на загальний художньо-естетичний кругозір. Для музичного розвитку найголовнішими показниками є такі:

- загальна музично-естетична ерудиція учнів;
- наявність знань у галузі музичного мистецтва;
- частота спілкування з музичними творами;

- вибірковість смакових уподобань;
- прагнення до самостійної музичної діяльності.

Чинники оцінки особистістю музичних творів, що характеризують її здатність до емоційного співпереживання художнього образу, емпатичного проникнення у задум автора, вміння аналізу та інтерпретації твору.

Головними показниками оцінної діяльності є:

- адекватність емоційного реагування на музичний твір;
- досвід визначення змістової сутності елементів музичної мови;
- наявність і характер асоціацій;
- обґрунтованість оцінних суджень;
- цілісність і повнота осягнення твору;
- вміння співвідносити вербальну і виконавську інтерпретації музичного мистецтва.

Чинники самооцінки особистого естетичного ставлення до музичного мистецтва. Вони характеризують схильність особистості до самопізнання, творчої діяльності, орієнтованої на самовдосконалення.

Головними показниками самооцінки є:

- готовність до самооцінки своїх художніх вражень;
- критичність оцінки власної підготовки до спілкування з музичним мистецтвом;
- здатність до усвідомлення наявних внутрішніх суперечностей;
- потяг до самовдосконалення;
- вміння визначати і планувати свій подальший музичний розвиток.

Ціннісні орієнтації, естетичні оцінки та самооцінки тісно пов'язані між собою як цілісне функціональне утворення й загалом визначають загальний рівень сформованості музично-естетичної свідомості особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А.С. Виступи і статті з питань педагогіки й етики // Твори: В 5 т. – Т. 5. – С. 363.
2. Михайличенко О.В. Основи загальної та музичної педагогіки: Теорія та історія: Навчальний посібник. – Суми: Наука, 2004. – С. 3 – 26.
3. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник. – К.: АПН України, 2002. – С. 251 – 258.

УДК 378:371:78

Г.Ю. Ніколаї

Сумський державний